

ПРАВОВИЯТ РЕД В БЪЛГАРСКИТЕ ВЪЗРОЖДЕНСКИ ЕСНАФИ

Петя Неделева*

Занаятчийските организации във всички времена са играли значителна роля в икономическия и културния живот на народите. Благодарение на тях градското стопанство се е обособило като отделен поминък от земеделието и животновъдството с всички значими от това последствия. Това важи и за българското занаятчийство, особено през последните два века на османското владичество.

Огромното строителство на крепости, необходимостта на войската от екипировка, задоволяване нуждите на градското население и т. н. — всичко това довело до развитието на много и най-различни занаяти. Предимно в градските центрове и по-големите села, където това занаятчийско производство било сравнително добре развито, хората от един бранш се организирани в обособени организации, със свой статут и правила. Така били създадени еснафските организации.

Еснаф в тесен смисъл на думата означава майстор, който упражнява занаят и притежава дюкян. В широкия и най-често употребяван смисъл това е обединение на майсторите от един занаят. Такива еснафи в българските земи по време на Възраждането били: абаджийският, терзийският, папукчийският, кожухарският, златарският (куюмджийски), свещарският (мумджийски),

* Редовен докторант по История на българската държава и право в Юридическия факултет на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“.

хлебарският, коларският (арабаджийски), бояджийският, бакалският, дюлгерският, грънчарският, казанджийският и т. н.

Еснафските организации изиграли голяма роля в развитието на българското възрожденско общество. Те обхващали едни от най-будните и предприемчиви слоеве на българския народ. Със своята здрава организация и самоуправление те имали голяма тежест и решаващ глас в дейността на българските религиозни общини. А с големите си материални възможности били здрава опора на черковното и просветно движение, на националноосвободителното движение изобщо.

Статутът на еснафските организации в Османската империя е регламентиран във фермана на султан Мустафа хан III, издаден през 1773 г. В него се казва: „Предоставям пълно и неограничено право за управление на еснафите: самите те, съгласно старите установени обичаи и наредби, по еснафски да разглеждат, разследват и разрешават делата и споровете, които биха възникнали между хората от еснафа, наречени „тайфи сенат“, както и между занаятчиите, които постоянно се занимават с индустрия, занаят и изкуство. С една дума, всички дела и разпри, имащи чисто еснафски характер, се решават окончателно от управлението на еснафа, без никой отвън да има някакви права да се намесва в тях.“¹.

Въз основа на така предоставените им права отделните еснафи изградили стройна организация. Върховен орган на еснафа бил общото събрание на всички майстори (лонджа). То избирало ръководство на еснафа: първомайстор (устабашия), негов помощник (игитбашия) и чауш (с изпълнителски функции). Еснафът разполагал със своя каса, уреждал всички производствени и финансови въпроси между своите членове. Самите майстори упражнявали занаята, подпомагани от калфи и чираци (стажът на всяка една от тези степени бил три години).

Вътрешният живот на еснафа бил регламентиран от специален устав, приет от общото събрание. Терминологията на уставите на отделните еснафски организации е различна. Най-употребявано било названието „кондика“, произлизащо от гръцкото “κώδικας” и латинското “codex” — сбор от правила, законник. Същият смисъл е вложен и в термина „регула“ (от “regula” — правило). Среща се и думата „канон“ (от гръцкото “κάνων”). В по-ново време в употреба

влиза и названието „устав“. В по-голямата си част тези устави не са систематизирани. В някои от тях дори липсва разграничаване на отделните постановления. Въпреки това те показват правото на самоуправление, невмешателството на турската власт във вътрешния живот на еснафските организации и най-вече правораздавателните им функции.

Въпросите на правовия ред и правораздаване са едни от най-важните в живота и дейността на еснафските организации. Те именно са обект и на настоящото изследване. Тук са използвани данните, съдържащи се в следните устави: Регула на дюлгерския еснаф в Брацигово от 1845 г.², Устав на гайтанджийския и абаджийския еснаф от 1869 г.³, Устав на папукчийския и купчийския еснаф в Копривщица от 1838 г.⁴, Устав на бояджийския еснаф в Панагюрище от 1866 г.⁵, Устав на мутафчиите от 1884 г.⁶, Устав на кундурджийското съсловие⁷ и други. Използвани са също така анкети, проучвания и разкази на съвременници и учени както от периода на Възраждането, така и непосредствено след Освобождението.

Привилегията да правораздават по еснафски дела била ревниво пазена от еснафите и изрично споменавана в кондиките. Повечето устави започват с обръщение към Светата Троица. В Устава на бояджийския еснаф в Панагюрище от 1866 г. например се казва: „Согласихме са в името на Светата Троица“, което има своя дълбок смисъл: както Светата Троица е единна и нерушима, така сплотен да бъде самият еснаф. Това показва една важна особеност на еснафските организации — техният успех се дължал най-вече на пълното съгласие, на техния сговор и единство — изключително важен фактор за тежкото време, в което те се развивали.

След възванието идвало изложение на това по какъв случай се съставя този устав (обикновено, за да се „тури ред“ в еснафа), след което се изреждали и самите обичаи и правила. Накрая се отправяло проклятие към онзи, който би нарушил устава. Следват подписите на всички майстори, присъствали при съставянето на устава.

Еснафските устави и ферманът на Мустафа хан III били основа на правораздавателната дейност на еснафите. Правомощията на

еснафските ръководни органи били по граждански и наказателни дела от еснафски характер. Членовете на еснафа били длъжни да спазват установените правила на организацията, от която били сериозно икономически зависими. Еснафската организация имала монополен характер. Лице, което не било член на еснафа, не можело да практикува своя занаят в съответното населено място и да „отвори дюкян“⁸. Такава разпоредба можем да намерим в Устава на кундурджийското съсловие: „Никой не ще може да отваря дюкян и да работи този занаят без позволение на Съсловието ни“. Тази забрана се споменава и във фермана на Мустафа хан III: „Никой няма право и власт без разрешението на главното управление на еснафството да отваря нов майсторски дюкян.“⁹. В резултат на това се явявала забраната занаятът да се упражнява другаде, освен в дюкяна на занаятчията. Така се изключвала възможността някой майстор да упражнява занаята без да принадлежи към съответния еснаф¹⁰.

В уставите на еснафските организации се споменават посъществените нарушения, за които се налагали наказания. Всяко постановление на устава или решение на майсторите се съпровождало с предвиденото съответно наказание за неизпълнението или нарушението му¹¹.

Най-строги наказания и дори проклетие се предвиждали за онези членове на еснафа, които сеели раздор в организацията — нещо, което се споменава и във фермана на Мустафа хан III: „Да наказвате ...онези..., които раздухват огън за бунт, за раздор, за несъгласие и за караници в средата на еснафа.“¹² Подобни разпоредби намираме и в Устава на папукчийския и купчийския еснаф: „Който майстор сее раздор между еснафът ни за развала на общото ни съгласие..., да се обезчести и накаже.“. Такова било например неспазването па установения ред в организацията, изразяващо се в невявяване при повикване от органите на еснафа, непокорност и др. Отново в същия устав четем: „Когато нашият чаушин повика някой от еснафа ни за еснафска потреба, то повиканият е длъжен да се покорява на еснафското повеление и да се яви незабавно, където се вика: ако ли не послуша, то ще се наказва с глоба на общината ни според грешката на непокорството му.“.

Тъй като съществувала голяма почит към църковните празници, те били особено уважавани и от еснафите: забранявало се да се работи на големите църковни празници, на патронния празник на еснафа, а също така и в неделя. В Устава на бояджийския еснаф се казва: „Всякой майстор одължава се да тачи празниците, които са за празнуване, особено: обрезање Господне и светаго Василия Великаго. И така се одължава совсем да варди хубаво и с радост голяма и никак да не отваря дигянат си нито да купува, нито да продава в тоя светлий ден, тоест Светая Неделя и ще ви даде Иисус Христос благополучие на занаятат ваш.“. Неспазилият този обичай се обявявал за виновен и търпял определена санкция.

Членовете на еснафа държали изключително много на лоялността и уважението помежду си. Конкуренцията между тях не била позволена. Това се отнасяло още повече за нелоялната конкуренция. За да се предотврати възможността за конкуренция, еснафската организация въвеждала определени образци за произвежданите артикули, които образци можело да бъдат променени отново само с решение на еснафа. По същата причина се фиксирала точно и цената на произведените артикули, като и в този случай наказанията за нарушителите били много строги¹³. В Регула на дюлгерския еснаф в Брацигово се казва: „Мы всички ся согласихме штоо равно да даваме боядисаните вещи, но според купуването на боите, както удобрят между първомайсторите.“. Всеки майстор, който с измама отнеме клиент на друг майстор, поръчка, уговорена от друг или спазари помещение, давайки по-висока цена, уронвал престижа на еснафа и се наказвал. Майсторите били длъжни да продават изработеното от тях по цената, определена от лонджата. Отклонението от това правило водело до наказание. „Всеки майстор бива виновен, ако прави другите майсторе кепазе или в продаване или в купуване, или в друг някой начин, а следователно попада под съда еснафски.“ — четем в Регула на дюлгерския еснаф в Брацигово.

Отново с цел предпазване от нелоялна конкуренция и за запазване престижа на еснафската организация се забранявало на майсторите сами да си търсят клиента¹⁴. В Регула на дюлгерския еснаф в Брацигово се казва: „Никой не бива да ходи по къщите или по дигените за да зима шаяци или сукмане и прочее. Който пряступи длъжността е Еснафска длъжност за наказанието му.“.

Характерни за еснафските организации били колективните доставки и продажби. С това се целяло да се гарантира доброкачествеността както на доставените стоки, така и на продаваните, а също така и продажната им цена. Всички необходими за работата на еснафа материали се закупували общо. В някои устави с тази дейност било свързано името на пазар-башията, а в други дейността се извършвала от първомайстора, подпомаган от други поопитни и възрастни членове на еснафа. При нужда от нова стока първомайсторът, след като получил мнението на лонджата, влизал в преговори с определен търговец и купувал цялата му стока. Цената се плащала от еснафската каса и се разпределяла между майсторите: на всеки се давало толкова стока, колкото позволявало положението му. Разпределението на така закупената стока се извършвало от управителните органи, като се целяло никой да не бъде ошетен както по отношение на качеството, така и на количеството. Най-практикуваният способ за разпределение на закупената стока бил чрез жребий¹⁵. Онези майстори, които се отклонявали от това правило, търпели наказание.

В Устава на бояджийския еснаф в Панагюрище се казва: „Когато докара някой търговец бояджийска стока, никой от майсторите не може самичък да я пазари освен като се отрежда неколцина от еснафат. Който преступи това нещо, виноват е според както удобри еснафат.“

Друго провинение било нанасянето на обида от един на друг член на еснафа. Всеки майстор бил длъжен да се отнася към другите майстори с почит и уважение, а споровете да отнася към първомайстора.

Прибирането или примамването на чужд чирак или калфа също се смятало за престъпление. В Устава на папукчийския и купчийския еснаф в Копривщица се казва: „Който майстор прибере чужд чирак, или калфа, той бива осужден от сичките майсторе и да даде: 25 гроша в кутията.“

Предвиждали се наказания и за неприсъствие на погребение на „еснафлия“, което се смятало за неуважение. „Ние сме длъжни да се съберем и да изпроводим покойника с почести на погребението му“ — четем в Регула на дюлгерския еснаф в Брацигово от 1845 г. Наказаният можел да бъде освободен от отговорност само ако

докаже, че е бил възпрепятстван да изпълни задължението си поради основателна причина.

Неуважението също било наказвано. Когато покрай дюкяна на някой майстор минел първомайсторът на еснафа, майсторът или калфата бил длъжен да стане на крака, докато той отминел. За неуважение се смятало и запалването на цигара от калфа в присъствието на майстора.

Други нарушения били: неспазване на установената дисциплина; неуважение към другите майстори; подбиване на надниците; непочтителност на чирак или калфа към майстора и др.

В кондиките се говори и за наказания (педепсвания) на членовете на еснафа. Тези наказания можели да са както изрично определени по вид и размер (напр. 2 гроша за неиспълнение на определена заповед), така и указани само по вид, а размерът се определял от съответната съдебна инстанция: „Да се наказва с глоба, колкото майсторите намерят за благословно.“. Възможно било и видът, и размерът на наказанието да бъдат предоставени на волята на еснафския съд: „Който върши така, ще се наказва съборно“.

Налаганите наказания били най-различни — глоба, бой, публично опозоряване, затваряне на дюкяна и дори изключване от еснафа. Всяко постановление на устава или решение на майсторите се съпровождало и с предвиденото съответно наказание за неиспълнението или нарушаването му. Това било изразено или с изричното определяне на вида и размера на наказанието, или само на вида, а определянето на размера се предоставяло на съответната съдебна инстанция¹⁶.

При рецидив се наблюдавало градиране на санкцията. Решенията не подлежали на преразглеждане от по-висша инстанция.

Дисциплинарните наказания, като например мъмрене, се налагали за дребни провинения и нарушения на еснафските разпоредби. Този вид наказания се срещали и във фермана като „изобличение и други подобни укори“. Те обикновено били налагани от първомайстора по отношение на по-младите членове на еснафа и от майстора — на неговите калфи и чираци.

Едно сравнително често налагано наказание била глобата. Това наказание също се споменава във фермана като „парични

глоби в полза на еснафа“. Обаче според еснафските устави глобата можела да бъде както в пари, така и в натура (обикновено във вощък, бакър или дори в ракия). Дадената в натура глоба се продавала от първомайстора и получените пари се внасяли в еснафската каса. Размерът на глобата бил различен.

Относителната граница на минималния и максималния размер на глобите според уставите на еснафските организации варирали в пари — между един и 150 гроша, във вощък — между 100 грама и 5 оки, в бакър (мед) — между 3 и 15 оки¹⁷. Събраните глоби се вписвали в еснафските тефтери заедно с другите вземания.

Други наказания се налагали на онези членове на еснафа, които не се подчинявали на наредбите му, не изпълнявали наложените им наказания — нещо, което се третираше като престъпление срещу самия еснаф. Във всички устави такива наказания изрично са предвидени за онези членове, които сеели раздор в организацията.

Във фермана на Мустафа хан III като такова наказание се споменава боят с пръчки — виновният се наказвал с „биене по задника и по босите крака с яки и здрави пръчки“. Биело се на голо, а наказваният лягал по очи за изпълняване на наказанието. Тъй като самият бой бил позор за бития, наказанието се прилагало главно от майсторите по отношение на техните чираци, а понякога и спрямо калфите, като „изправително“ и възпитателно средство. Постепенно налагането на това наказание било премахнато за калфите и останало само за чираците, и то налагано само от майсторите им, не и от съда¹⁸. Броят на „пръчките“ се определял обикновено от правораздавателния орган и рядко бил точно фиксиран. Регула на дюлгерския еснаф в Брацигово гласи: „да се педепсува кой е тествирлия 12 тояги, кой не лега на пътя нему 25“.

Друго наказание била кюстата. Самата дума според проф. С. С. Бобчев е персийска — „кюстах“, останала като „кюста“, и означава „обезличаване, осрамяване, спиране от работа и пр.“. В този смисъл тя се схващала и в еснафските устави. Във фермана това наказание било определено като „публично ругаене и позор пред еснафите и обществото“.

Това наказание може да се разглежда от две гледни точки. От една страна, кюстата била санкция на решенията на еснафския съд. Член на еснафа, който не изпълнил решение на лонджата,

можел да бъде обявен за кюста, независимо от това за какви престъпления се отнасяли решенията. От друга страна, тя се явявала като едно от най-строгите наказания, налагано от лонджата. Така за престъпления срещу публичната нравственост и за тежки престъпления срещу еснафа лонджата обявявала обвиняемия за кюста. В този случай наказанието имало и определена продължителност¹⁹.

Срокът, през който един наказан можел да бъде кюста, бил най-различен — от 1 до 5 месеца, дори до 5 години. Но в повечето случаи наказанието нямало определен срок на изтърпяване, за да се даде възможност на наказания да се покае и върне в своята среда.

За да бъде обявен някой за кюста било необходимо да има решение на лонджата. Като наказание същността на кюстата се състояла в следното: наказаният бил напълно изолиран от еснафа — нямало никакви връзки между „еснафлиите“ и наказания, той не бил поздравяван, нито имал възможност да упражнява занаята си. Били прекратявани всички юридически, социални и трудови връзки между него и еснафа. Наказаният не можел да участва в лонджата, да получава стока, да ползва различните привилегии на организацията и защита от нея.

Тъй като положението на наказания било изключително тежко, това наказание било прилагано рядко. Виновият бързо се разкайвал за стореното и искал помилване, като давал съгласие да изтърпи наложеното му наказание, неизпълнението на което довело до налагането на кюста. В този случай той се явявал пред лонджата, разкайвал се публично, искайки прошка и обещавайки, че в бъдеще ще се покорява на всичко, след което се ръкувал с всички под ред, а лонджата решавала дали първото му наказание да се увеличи или да се запази. След това чаушът отварял дюкяна на наказания, с което окончателно се възстановявала честта му. Фактът, че член на еснафа е бил кюста, оказвало определено влияние върху живота му, тъй като се третираше като отегчаващо вината обстоятелство при следващи провинения.

Други тежки наказания се налагали за неспазване на най-важните постановления на еснафските закони или като принудителна мярка за онези, които отказвали да изпълнят наложеното им

по-леко наказание. Налагането на тези наказания било право единствено на еснафския съд. Към този вид наказания спада „затваряне на дюкяна“. Това наказание във фермана се среща като „запрещение да работи занаятчийска професия“. Наказанието се изпълнявало от чауша, който спускал кепенците на дюкяна и заключвал вратата. Продължителността на наказанието варирала от 1 до 7-8 дни, а в някои случаи — докато провиненият не изпълнил онова, за което бил наказан.

В някои случаи вместо затваряне на дюкяна се практикувало затваряне на самия провинен. В Регула на дюлгерския еснаф в Брацигово четем: „Може и да го затворат, така да търсат секи на иснава да си плаща що му е борча.“. Точно определени за тази цел затвори не са съществували. При налагането на този вид наказание провиненият се затварял в зимника на някоя къща или в стопанското помещение, като затвореният трябвало сам да си осигури храната за периода, през който изтърпявал наказанието си. Затварянето в този тип затвори се практикувало, когато наложеното наказание било затвор до 10-15 дни. Когато наказанието било за по-продължителен период от време, изпращали виновния в града, при кадията. Обикновено виновният не се освобождавал, докато не се съгласи да изпълни това, за неизпълнението на което бил наказан. Наказанието се среща и във фермана на Мустафа хан III като „временно арестуване“.

Колкото и тежки да били изброените наказания, те имали определен размер или определена продължителност, след изтичането на която наказаният се връщал в средата на еснафа, т. е. давала му се възможност да се поправи. Такава възможност обаче нямал изгоненият от еснафската организация. Това наказание се прилагало при особено тежки престъпления или при рецидив, когато извършителят се считал за „непоправим“. Такова наказание — „изгонване от еснафството“, се предвиждало и във фермана на Мустафа хан III от 1773 г. Изгоненият преставал да съществува за еснафа и не можел да се върне в него и да продължи да упражнява занаята си.

Често пъти по усмотрение на лонджата наказанията не били налагани самостоятелно, а кумулативно — мъмрене с глоба, глоба със затваряне на дюкяна и др. Освен това в уставите, поради

тяхната несистематизираност, наказанията не са градиращи по тежест, а също така в различните кондики едни и същи наказания се смятали различни по тежест (например някъде боят се смятал за по-леко наказание от затвора, а другаде — обратното).

При рецидив се наблюдава градиране на санкцията²⁰. Така например при първо провинение наказанието обикновено било глоба, при второ провинение — затваряне на дюкяна, а при трето — изключване от еснафа. В Старозагорско например, след като въпросът е бил обсъден от еснафите и не се е намерило разрешение на определен спор, съществувала възможност той да се отнесе пред турския съд. Това обаче се практикувало изключително рядко.

Възникналите спорни въпроси се обсъждали между еснафите обикновено в черквата, общината или училището. Разискванията ставали при закрити врати или в явни заседания, като това зависело от факта дали въпросът засягал турската власт или се касаело до общи работи. Протоколи обикновено не се водели, а взетите решения се записвали в протоколни книги²¹.

Лицата, които гледали делата, били избирани между възрастните и авторитетни майстори от еснафа, които знаели обичаите и се ползвали с уважението на останалите членове на организацията. Според фермана на Мустафа хан III те се ползвали с абсолютна неприкосновеност от страна на турската власт: „На тези лица, които по избор от еснафите са натоварени да водят и управляват еснафските дела — вие, мои царски служители и чиновници, сте длъжни да им отдавате подобаващата им се чест, уважение и респект, защото те се считат за мои верни и честни служители... Спрямо тях не ще си позволявате и не ще допускате — било сами, непосредствено, било косвено, чрез други външни лица — да се вършат насилия, беззакония и каквито и да било грубости и оскърбления.“²²

Еснафският съд бивал два вида: едноличен и колективен.

Като едноличен съдебен орган действал първомайсторът. Тази функция се определяла и от положението, което заемал — той се ползвал с голяма почит както между гражданите и останалите членове на еснафа, така и от страна на правителството²³. Той имал

както административни, така и съдебно-наказателни правомощия спрямо членовете на еснафа. Първомайсторът имал право сам да решава част от споровете, възникнали в еснафа, и да налага наказания като мъмрене, глоба или бой. Често пъти той правораздавал на самото място, където бил възникнал инцидентът, за разглеждането и обсъждането на който бил повикан²⁴. В други случаи правораздавал в заседателната стая на лонджата, където се съхранявал и еснафският тефтер, в който се вписвало наложеното наказание.

Над първомайстора стояла единствено лонджата, т. е. общото събрание на еснафа. За определени провинения се предвиждало виновният „съборно да се обезчести и накаже“. В този случай първомайсторът изпълнявал взетите от лонджата решения. Ролята на общото събрание на еснафа като правосъден орган се споменава и във фермана: „Управителният съвет на еснафа е компетентен да разглежда, решава и разрешава всякакъв вид дела от престъпен характер за еснафството; тоя еснафски мезлич може и само той има право да издава решения и присъди с укорни изрази, по адрес на провиненото лице. Този еснафски съд осъжда провинените членове на еснафа.“²⁵

Лонджата, като съдебен орган, имала право да разглежда всички дела от углавен характер, касаещи членове на еснафа, и да налага всички изброени наказания. На общото събрание понякога се разглеждали не само дела от углавен характер, но и такива от търговски характер. Наложените присъди обикновено били окончателни²⁶. В изключително редки случаи недоволната от взетото решение страна отнасяла въпроса пред кадията. В тези случаи той вземал под внимание постановената от лонджата присъда.

Началото на углавните еснафски дела се поставяло по два начина: по искане на потърпевшия, което ставало по-рядко, или *ex officio*: ако например съдружието между двама съдружници се прекрати поради смъртта на единия, еснафът служебно назначавал ревизия на сметките им и ако се установяло, че живеят съдружник с извършвал злоупотреби, веднага започвало съдебно производство срещу него. Еснафските дела се водели по състезателна процедура. На всяка от страните се давало право да докаже и

защити своето твърдение като представи всички доказателства за това. Присъда се издавала тогава, когато цялото дело бѐдело подробно разгледано.

Датата на самото заседание се насрочвала от първомайстора, който чрез чауша уведомявал за това членовете на съда и страните. Съдът се председателствал от първомайстора, който ръководел заседанието, задавал въпросите, въдворявал ред, а в някои случаи бил и обвинител. Останалите майстори обикновено се явявали като слушатели на процеса, но също така могли да задават въпроси и да се намесват.

Обвиняемият е наричан по различен начин в еснафските уста-ви: законопрестъпник, „безчиний“, „криво“, „кабахатлия“, „каршия“ и др. Обвинителят или ищецът се обозначавал с думата „давуджия“. В случая, когато делото било възбудено *ex officio*, за ищци се смятали всички майстори, а ролята на обвинител изпълнявал първомайсторът като пълномощник на всички майстори.

Всяка страна трябвало сама да защитава своята теза чрез различни доказателства. Едни от тях били свидетелските показания. За свидетели могли да бъдат призовани всякакви лица, като нямало ограничение за техния брой. Други доказателства били писмените документи. Такива били тефтерите, водени от майсторите, рабошите и други документи. Поради факта, че писмеността не била широко разпространена, тези писмени документи имали пълна доказателствена сила както пред еснафските органи, така и пред официалните турски власти. Като доказателствено средство се използвало и полагането на клетва, което се извършвало с особена тържественост в църквата²⁷.

След като били изложени всички доказателства, съдът съобщавал взетото решение. Обикновено при споровете от търговски характер преди произнасянето на решението се правел опит за помиряване на спорещите и едва ако това нямало успех, съдът се произнасял с решение. Взетото решение по въпрос от компетентността на еснафския съд било окончателно и не подлежало на обжалване. Ако някой член на еснафа бил недоволен от издадената от лонджата присъда и откажел да се подчини, то самата лонджа го предавала на официалния съд, но не за да се преразгледа решението ѝ, а за да бѐде наложено наказание за непослушанието

на лицето. Доказателство за това можем да намерим в Регула на дюлгерския еснаф в Брацигово: „Еснафът има правда за всякакви еснафски работи самичак да са разправа, ако не послуша някой Еснафския суд, има тугас Еснафът сила да го предаде на общото съдилище.“. Тази възможност се прилагала като крайна мярка, като последно средство за вразумяване на „еснафлия“. Това било така, защото, от една страна, официалният съд прилагал много по-тежки закони и наказания, които били различни от нашите обичаи, а от друга — по този начин се разклащал авторитетът на еснафската организация. Освен това официалните съдилища не могли да се явят като апелативна инстанция и поради принципа на невмешателство, потвърден от фермана на Мустафа хан III.

При налагане на наказанията се вземали под внимание редица смекчаващи и отегчаващи вината обстоятелства, като например възраст, поведение в обществото, предишни провинения и др. Присъдите на еснафския съд били привеждани в изпълнение веднага след издаването им (дори в самата заседателна зала, ако наказанието било от такъв характер, че да позволи това)²⁸. Те се изпълнявали от членове на самия еснаф. Така първомайсторът сам привеждал в изпълнение своите присъди — събиране на наложи глоби и други наказания. Друг изпълнителен орган бил чаушът. Той изпълнявал присъди като например бой с пръчки, затваряне на дюкян на провинил се член на еснафа и др. В много редки случаи, когато наказаният не се подчинявал на решението на съда, еснафската организация се обръщала за съдействие към официалната турска власт. В Закона за бояджийския еснаф се казва: „Ако би се поинатил, майсторите могат със забитска сила да му затворят дюкяна и да му запретят да не може на своя воля да работи занаята.“.

Благодарение на своите правомощия българските възрожденски еснафи извоювали и утвърдили ролята си през този тежък период. Техните обичаи, макар и строго специализирани, могат да се приемат като първите писани закони на нова България, а техният съд — първата ѝ съдебна институция. Силата и значението на еснафските организации се дължат най-вече на пълното съгласие и сговор, които доминирали в тях, а така също на морални

ценности като съзнание за взаимна помощ, обществен дълг, национална културна и християнска дейност.

- ¹ ИХЧИЕВ, Д. Еснафски документи и еснафски организации в турско време. — *Списание на българското икономическо дружество*. Год. XI, 1907, № 7, с. 449.
- ² АТАНАСОВ, В. Из миналото на нашите еснафи. — *Периодическо списание*. Кн. LXII, 1901, с. 879 — 884.
- ³ ЦОНЕВ, Б. Споменна книга на софийския крояшки еснаф по случай стогодишния му юбилей. София, 1907, с. 105 — 110.
- ⁴ АРГИРОВ, С. Два стари еснафски устава. — *Периодическо списание*. Кн. LXI, 1900, с. 382 — 388.
- ⁵ САПУНДЖИЕВ, Д. Устав на бояджийския еснаф в Панагюрище от 1866 г. — В: *Панагюрище и панагюрския край в миналото*. Т. 2. София, 1961, с. 128 — 133.
- ⁶ МЕЧЕНОВ, Л. Мутафчийството в Панагюрище. — В: *Панагюрище и панагюрския край в миналото*. Т. 2, с. 134 — 143.
- ⁷ АТАНАСОВ, В. Устав на кундурджийското съсловие. Из миналото на еснафите ни. — *Периодическо списание*. Кн. LXII, 1902, с. 747 — 753.
- ⁸ ЧОМОВ, Ив. Правовия ред на еснафските организации в някогашна България. София, 1928, с. 23.
- ⁹ ИХЧИЕВ, Д. Цит. съч., с. 448.
- ¹⁰ ЧОМОВ, Ив. Цит. съч., с. 22.
- ¹¹ ЧОМОВ, Ив. Цит. съч., с. 17.
- ¹² ИХЧИЕВ, Д. Цит. съч., с. 451.
- ¹³ ЧОМОВ, Ив. Цит. съч., с. 24.
- ¹⁴ ЧОМОВ, Ив. Цит. съч., с. 26.
- ¹⁵ САПУНДЖИЕВ, Д. Българската кооперация. София, 1947, с. 89.
- ¹⁶ ЧОМОВ, Ив. Цит. съч., с. 27.
- ¹⁷ ЧОМОВ, Ив. Цит. съч., с. 29.
- ¹⁸ ЧОМОВ, Ив. Цит. съч., с. 32.
- ¹⁹ ДАНАИЛОВ, Л. Кюста. — *Юридически преглед*, Година XIV, 1906, № 3, с. 182.
- ²⁰ БОБЧЕВ, С. С. Българско обичайно наказателно право. — В: *Български юридически обичаи*. Т. 2. София, 1902, с. 294.
- ²¹ БОБЧЕВ, С. С. Сборник на българските юридически обичаи. Т. 2. Ч. II. София, 1908, с. 246.
- ²² ИХЧИЕВ, Д. Цит. съч., с. 451.
- ²³ МАРИНОВ, Д. Народно карателно (углавно) право. — *Жива старина*. Кн. IV. София, 1914, с. 14.
- ²⁴ ЧОМОВ, Ив. Цит. съч., с. 38.
- ²⁵ ИХЧИЕВ, Д. Цит. съч., с. 450.
- ²⁶ ЧОМОВ, Ив. Цит. съч., с. 37.
- ²⁷ ЧОМОВ, Ив. Цит. съч., с. 41.
- ²⁸ ЧОМОВ, Ив. Цит. съч., с. 45.

ПРАВОВИЯТ РЕД В БЪЛГАРСКИТЕ ВЪЗРОЖДЕНСКИ ЕСНАФИ (LEGAL ORDER IN THE BULGARIAN REVIVAL-TIME GUILDS)

Author(s): Petya Nedeleva

- **Keywords:** guilds; guild organizations; legal order
- **Summary/Abstract:** This paper discusses the concept of guild and the status of guild organizations. This also necessitates the consideration of the issues related to the legal order and administration of justice in guild organizations. The statutes, punishments, collective supplies and sales characteristic of guild organizations, unfair competition, etc were examined. In conclusion it is said that the customs of the guilds can be accepted as the first written laws of the new Bulgaria, and their court – its first judicial institution.

TRANSLITERATED REFERENCES NOT WRITTEN IN THE ROMAN SCRIPT

- ИХЧИЕВ, Д. Еснафски документи и еснафски организации в турско време. – Списание на българското икономическо дружество. Год. XI (IHCHIEV, D. Esnafski dokumenti i esnafski organizatsii v tursko vreme. – Spisanie na balgarskoto ikononichesko druzhestvo. God. XI), 1907, № 7
- АТАНАСОВ, В. Из миналото на нашите еснафи. – Периодическо списание (ATANASOV, V. Iz minaloto na nashite esnafi. – Periodichesko spisanie). Кн. LXII, 1901
- ЦОНЕВ, Б. Споменна книга на софийския крояшки еснаф по случай стогодишния му юбилей. София (TSONEV, B. Spomenna kniga na sofийskia kroyashki esnaf po sluchay stogodishnia mu yubiley. Sofia), 1907
- АРГИРОВ, С. Два стари еснафски устава. – Периодическо списание (ARGIROV, S. Dva stari esnafski ustava. – Periodichesko spisanie). Кн. LXI, 1900
- САПУНДЖИЕВ, Д. Устав на бояджийския еснаф в Панагюрище от 1866 г. – В: Панагюрище и панагюрския край в миналото. Т. 2. София (SAPUNDZHIEV, D. Ustav na boyadzhiyskia esnaf v Panagyurishte ot 1866 g. – V: Panagyurishte i panagyurskia kray v minaloto. T. 2, Sofia), 1961

- МЕЧЕНОВ, Л. Мутафчийството в Панагюрище. – В: Панагюрище и панагюрския край в миналото (MECHENOV, L. Mutafchiystvoto v Panagyurishte. – V: Panagyurishte i panagyurskia kraj v minaloto). Т. 2
- АТАНАСОВ, В. Устав на кундурджийското съсловие. Из миналото на еснафите ни. – Периодическо списание (ATANASOV, V. Ustav na kundurdzhiiyskoto saslovie. Iz minaloto na esnafite ni. – Periodichesko spisanie). Кн. LXII, 1902
- ЧОМОВ, Ив. Правовия ред на еснафските организации в някогашна България. София (CHOMOV, Iv. Pravovia red na esnafskite organizatsii v nyakogashna Bulgaria. Sofia), 1928
- САПУНДЖИЕВ, Д. Българската кооперация. София (SAPUNDZHEV, D. Balgarskata kooperatsia. Sofia), 1947
- ДАНАИЛОВ, Л. Кюста. – Юридически преглед (DANAILOV, L. Kyusta. – Yuridicheski pregled). Година XIV, 1906, № 3
- БОБЧЕВ, С. С. Българско обичайно наказателно право. – В: Български юридически обичаи. Т. 2. София (BOBCEV, S. S. Balgarsko obichayno nakazatelno право. – V: Balgarski yuridicheski obichai. Т. 2. Sofia), 1902
- БОБЧЕВ, С. С. Сборник на българските юридически обичаи. Т. 2. Ч. II. София (BOBCEV, S. S. Sbornik na balgarskite yuridicheski obichai. Т. 2. Ch. II. Sofia), 1908
- МАРИНОВ, Д. Народно карателно (углавно) право. – Жива старина. Кн. IV. София (MARINOV, D. Narodno karatelno (uglavno) право. – Zhiva starina. Кн. IV. Sofia), 1914